

У таквим сложеним процесима састоји се дисконтинуитет државноправног поретка. Али ти преображаји имају и одређен државноправни, формални израз. Тако, на пример, нова власт може пређутно или изречено, у одређеном правном акту, укинути важност свих или одређених норми старог правног поретка, али када се револуција не изводи у виду грађанског рата, то укидање се врши као за време континуитета државноправног поретка. Но, најважнији израз и истовремено показатељ дисконтинуитета јесте доношење новог устава, по садржини радикално различитог од ранијег, а само доношење је супротно правилима о ревизији који садржи ранији устав (15). Наравно, није свака промена или доношење новог устава знак дисконтинуитета, него само у случају када доиста фиксира тековине револуције, када изражава друкчије класне и политичке односе у земљи него ранији устав. Ако се пак, револуција изводи постепено, у фазама, онда те фазе могу бити обележене допошењем неколико устава.

Најзад, треба нагласити да дисконтинуитет који настаје у вези с револуцијом представља само дијалектичку негацију ранијег државноправног поретка: истовремено се квантитативно мења суштина и задржава све оно што битно није у супротности с том новом суштином.

Ове опште напомене, наравно, могле би се конкретизовати анализом револуционарних преображаја у свакој земљи, а то значи и нашој јер је у њој извршена специфична смена старог новим државноправним поретком током народнослободилачке борбе, али то прелази оквире овог разматрања.

Др. Стеван К. Врачар

ГРАЂАНСКОПРАВНИ ИЗРАЗ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

1. — Данас је већ несумњиво да друштвена својина има свој грађанскоправни израз, иако се још много дискутује о томе какав је однос грађанскоправног израза друштвене својине према осталим изразима или видовима друштвене својине. Међутим, дуго времена се порицало да друштвена својина има свој грађанскоправни израз. Први разлог за то порицање је био совјетски идејни утицај на наше право, а други једна концепција, која се код нас појавила, да друштвена својина у нас престаје бити правна категорија и да она уопште нема субјекта.

Совјетску концепцију социјалистичке својине је најдоследније и детаљно израдио Венедиктов у својој монографији *Совјетска државна својина* која се појавила 1948. Но, ту концепцију он је заступао и у својим ранијим радовима, и њу су делили и други совјетски правни теоретичари, као, на пример, Агарков и Генкин. По том схватању социјалистичка својина је државна својина. Она припада совјетском народу кога заступа совјетска држава. Она је основа благостања и напретка совјетског

(15) H. Lévy-Bruhl: Le concept juridique de révolution, y Introduction à l'étude du droit comparé en l'honneur d'Ed. Lambert, Paris, 1938, vol. 2, p. 252.

народа. Она истовремено представља изједначење приватних и друштвених интереса (1). Она је јединствена и недељива. Осим совјетске државе, ни један државни орган или друга заједница не може имати друго субјективно право на предметима државне својине. Државни органи, међу њима нарочито државна привредна предузећа, немају „право“ управљања већ само тзв. „оперативно управљање“ предметима друштвене својине који су им поверени од стране државе. Околност што државна привредна предузећа то „оперативно управљање“ преносе и заштићују као приватну својину, совјетски теоретичари су објаснили тако да је законодавац сматрао најприкладнијим да „преузме“ овај метод грађанскоправног регулисања. Ову концепцију су тада преузели и многи наши правници (што је било и прилично разумљиво за ону ситуацију) као, на пример, проф. Лукић (2), проф. Спаић (3), пок. проф. Растовчан (4), итд.

Као реакција на овакву концепцију социјалистичке колективне својине у нас се јавило 1952—53 схватање да социјалистичка својина није државна него друштвена својина. Ова реакција је била израз општер реаговања на совјетске политичке и правне концепције које су се извистопериле под стаљинизмом и које су изражавале идеологију бирократијизма. Насупрот свеобухватном државном централизму кроз који је бирократија у Совјетском Савезу држала у својим рукама целокупни привредни и политички живот земље, код нас се — у намери да се спречи појава и јачање бирократије и деформисање социјалистичких односа кроз бирократију — учврстило схватање о децентрализацији државне управе и привреде, о деетатизацији друштва, и о самоуправљању радног народа у привредном и политичком животу. Као израз ове наше основне друштвено-политичке концепције, а као непосредна реакција на совјетско етатистичко схватање о државној својини, појавила се у нас концепција о друштвеној својини чији субјект није држава него друштво. Но уз ту концепцију јавила се и тврдња да та својина нема субјекта у правном смислу јер она правно „одумире“ исто као и држава. Ово схватање најизразитије су формулисали професори Ј. Ђорђевић и Гершковић. Но, иако ово схватање верно изражава управо наведену друштвено-политичку концепцију која се тако позитивно одразила у нашем друштву, она има један недостатак: сувише се креће у широким друштвенофилософским формулама и не води рачуна, или недовољно, о ситнијим манифестацијама наше правне стварности, нарочито имовинскоправне. Наиме, у нашој правној пракси, кроз одлуке судова, нужно је прихваћен грађанскоправни израз друштвене својине (прво кроз тзв. „право управљања“ као грађанско право) и пре него што су наши позитивни прописи

(1) Вид., на пример, Венедиктовљево н.д., с. 313.

(2) Вид., Материјале са III интерфакултетске конференције у Београду, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 1/1950, с. 127 и сл.

(3) Вид. његово *Стварно право*, Сарајево, 1949, с. 106 и сл., као и чланак *Природа наше државне својине*, „Преглед“, Сарајево, бр. 1/1949.

(4) Вид. његове чланке *Наша социјалистичка изградња у свијетлу привредног законодавства*, „Зборник Правног факултета у Загребу“, 1951; *Прилог проблематици опћенародне имовине и права управљања том имовином*, „Архив“, бр. 1/1952, као и друге чланке.

признали и формулисали то право. (Често су судови признавали то право посредно и прећутно јер многе судије нису хтеле да изричито признају то право.)

Ми се, разуме се, у овом излагању нећемо упуштати у анализу ширег друштвено-политичког или, ако се хоће, јавноправног, уставноправног израза друштвене својине. Ограничићемо се да покажемо: прво, какав је грађанскоправни израз наше друштвене својине у позитивном праву, а друго, правну природу и теоријско оправдање грађанскоправног израза друштвене својине.

2. — Антиципирајући правну природу грађанскоправног израза друштвене својине, већ сада можемо рећи да се тај израз јавља у облику *субјективних права*. Дакле, не једног него више субјективних права. Да бисмо ово доказали узећемо један једноставан али упадљив пример из наше праксе. Навешћемо која сва субјективна права постоје на једној станбеној згради коју је подигло једно друштвено предузеће и која је несумњиво у друштвеној својини.

Пре свега на тој згради постоји право коришћења привредне организације из чл. 8 и 9 Закона о средствима привредних организација од 3 маја 1961 (пречишћен текст ранијег Закона од 28 дец. 1957). Зграда сачињава средство заједничке потрошње привредне организације у смислу чл. 59, ст. 1, тач. 1, истог Закона. У смислу чл. 7 и 8 Закона о станбеним односима од 22 априла 1959 „права [...] у вези са коришћењем” зграде има станбена зграда као правно лице. На земљишту на којем је подигнута станбена зграда има право коришћења општина у смислу чл. 15 Закона о народним одборима од 19 априла 1952 (а у вези са Законом о надлежности општинских и средских народних одбора, Закона о промету земљишта и зграда, Закона о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта, и других прописа). Но привредна организација која је зграду подигла има на том праву коришћења општине право трајног коришћења у смислу чл. 122 Закона о експропријацији од 20 марта 1957 (у вези са чл. 5 Уредбе о изградњи станбених зграда радника и службеника, чл. 9 Закона о промету земљишта и зграда, чл. 37 Закона о национализацији најамних зграда и грађевинских земљишта, и других прописа). Најзад, поједини станар има у смислу Закона о станбеним односима станарско право на поједином стану (односно ако је реч о станбеној згради у друштвеној својини са етажним становима, тзв. „право располагања” у смислу чл. 2 и 3 Закона о својини на деловима зграда од 22 априла 1959):

Навели смо неколико конкретних, законом одређених, субјективних права на предметима у друштвеној својини. Но, поред ових има још и других. На пример, чл. 18 Закона о пољопривредном земљишном фонду општенородне имовине од 27 маја 1953 у вези са Законом о искоришћавању пашњака НР Србије од 9 априла 1960 говори о „праву коришћења” општине на пашњацима који су некад били заједничка својина села. Но поред разних врста „права коришћења” као заокружених субјективних права имамо и нека изведена права из тих права коришћења, исто

онако као што из грађанскоправне својине имамо изведена, секторска права. Тако, на пример, бројни наши прописи знају за службености на праву коришћења, затим привремено ограничење права коришћења једног друштвеног правног лица у корист другог (на пример, Закон о експропријацији), итд. Додуше, горе наведена субјективна права у оквиру друштвене својине нису увек само имовинска права. Доста је тешко, рецимо, одвојити имовинско „право коришћења” станбене зграде као правног лица од самоуправних права и обавеза те исте станбене зграде која никако нису имовинска. Или, станарско право је само у извесној мери право имовинског промета, подложно имовинској санкцији, у суштини је оно једно лично својинско право које појединац изводи из друштвене својине (5). Ипак, сва та права су истовремено и имовинска, грађанска права. Њихов постанак, престанак, промет и заштита подлежу истим правилима као и код других субјективних грађанских права.

Имовинскоправни карактер наведених субјективних права најизразитији је код случаја права коришћења привредних организација које предвиђа наведени Закон о средствима привредних организација, па ћемо се задржати на опису тога права.

Дефиницију права коришћења привредне организације као субјективног права предвиђају чл. 8 и 9 Закона о средствима. По чл. 8: „Средства која је створила својом делатношћу или стекла на основу зајма и других кредитних послова или по другим основима предвиђеним овим законом (чл. 7, ст. 1), привредна организација има право да користи (право коришћења) сагласно одредбама овог закона. — Право коришћења садржи и право располагања средствима у границама закона. — Само савезним законом и савезним друштвеним планом може се привредна организација ограничити у праву коришћења средстава”. Ова законска одредба никако није пример јасне, елегантне и сажете правничке дефиниције. Ипак се из ње несумњиво види да је право коришћења једно субјективно имовинско право предузећа (и других друштвених правних лица — чл. 12 Закона о средствима) чији предмет сачињавају средства привредне организације, а то значи ствари у имовинској маси привредне организације, и које се састоји из два основна овлашћења — овлашћења коришћења и овлашћења располагања. Карактер субјективног права коришћења привредне организације јасно изриче и чл. 9 Закона о средствима по коме: „Привредна организација има право на законску заштиту од ма какве повреде права коришћења средстава. — Привредној организацији не могу се одузети средства ни једним актом државног органа, осим савезним законом”. Овај пропис је у суштини излишан јер је јасно и по себи разумљиво да се субјективна права сваког лица у праву заштићују. Ипак је он значајан с обзиром на ранији статус привредних организација, у ери тзв. административног управљања привредом, када су додуше привредне организације такође имале субјективно имовинско „право управљања”, али је оно било веома ограничено и могло се одузмати и додељивати привредној организацији административним актом. (Чл. 5 Закона

(5) Вид. о томе наш уџбеник *Основи стварног права*, III изд. 1961, с. 108 и сл.

о средствима такође има за циљ заштиту права коришћења од интервенције административних органа који иначе имају права да врше извесна акта управљања према привредној организацији.)

Каквог је карактера овлашћење коришћења и овлашћење располагања у наведеном праву коришћења. Та овлашћења су истог карактера као она у грађанскоправној или, ако се хоће, приватној својини. А то значи да су то овлашћења у *принципу слободног коришћења* и располагања. Привредна организација може да слободно користи своја средства, да својим основним средствима производи што год хоће, а своје готове производе да продаје коме хоће. Те могућности привредне организације су формулисане у овлашћењу слободног коришћења и располагања у оквиру права коришћења. Овај карактер коришћења види се јасно, на пример, из чл. 96 Закона о средствима по коме: „Привредна организација има право имовинско-правним уговорима поједине ствари из својих средстава преносити на друге привредне организације и друштвена правна лица или их отуђити, ако савезним законом није друкчије одређено. — Промет земљишта и станбених зграда врши се на основу посебног савезног закона”. Право коришћења се преноси на друга друштвена правна лица (изузетно и на физичка и грађанска правна лица) истим имовинскоправним пословима као и грађанскоправна својина. И не само да се право коришћења преноси као ма које друго апсолутно, имовинско, грађанско право него се и заштићује на исти начин, истим посесорним и петиторним тужбама.

Ако смо казали да су овлашћења коришћења и располагања у праву коришћења *истоврсна* са овлашћењима у грађанскоправној својини, то никако не значи да су она *истоветна*. Управо та истоврсност овлашћења чини да је и право коришћења грађанско, имовинско право. Но оно никако није истоветно са грађанскоправном својином јер су *ограничења слободног коришћења* и располагања много већа него у случају грађанскоправне својине. С обзиром на право коришћења, та ограничења представљају нешто квалитативно ново у односу на ограничења грађанскоправне, приватне својине. То долази отуда што и та ограничења заједно са правом коришћења улазе у једно шире право, у друштвену својину. О „ограничењу” може бити речи само донде док се полази од приватне својине као основног права. Но посматрано кроз друштвену својину као кроз више целовито право, „ограничења” слободног коришћења и располагања предметима права коришћења појављују се као једна самостална компонента друштвене својине. Ми смо ову компоненту назвали јавноправном компонентом друштвене својине насупрот праву коришћења као имовинскоправној, грађанскоправној компоненти друштвене својине. Овде нећемо набрајати која су сва „ограничења” права коришћења у оквиру друштвене својине, односно шта све чини јавноправну компоненту, јер то прелази оквире овога рада. Навешћемо само да и сам Закон о средствима садржи многе одредбе које такође чине ту јавноправну компоненту (на пример, чл. 10, 40, 42, 44, 45, 65 и сл., 71 и сл., 78 и сл., 92 и сл., 100, 107 и сл., итд.). Но треба нагласити да са гледишта друштвене својине, као шире и више целине, јавноправна компонента је много значајнија, јер је она

израз планског, социјалистичког елемента у нашој привреди (о чему ће ниже бити још говора).

3. — Поставља се питање како је то могуће да друштвена својина као једно целовито право садржи у себи субјективна права која су такође са своје стране целовита права, целовити објекти правног промета. Не противи ли се то суштини друштвене својине.

Многи писци тврде да се то противи. Но, они који то тврде полазе од апстрактних спекулација и игноришу стварност. Ми смо доказали, а то и свакидашња пракса потврђује, да она постоји. Према томе питање треба поставити не тако да ли таква права постоје него зашто и како постоје.

Да би се на то питање одговорило, морамо се вратити на питање шта је субјективно право. Док у теорији јавног права као целине или поједине гране јавног права није још ни данас решен спор о томе постоји ли субјективно право и шта је суштина субјективног јавног права, то је питање неспорно за грађанско, имовинско право. Па и више од тога, појам субјективног права је једна од основних категорија грађанског права. Грађанско право, а нарочито имовинско право, не може се замислити без субјективног права. Све остале основне категорије имовинског права, као правна и пословна способност, имовина, објект, правни промет, кауза, застарелост и заштита права везане су за појам субјекта и субјективног права. Покушаји да се из правне теорије избаци појам субјективног права и субјекта потичу од публициста (на пример, Диги, Ориу, Келсен).

Не само да није спорно постојање субјективног права у имовинском праву већ није спорна ни његова теоријска суштина. Ми још и данас можемо у суштини користити Јерингову дефиницију субјективног права: субјективно право је објективним правом заштићени интерес појединца или групе појединаца коју објективно право сматра као јединствени субјект. Ми бисмо додали, на основу дела Маркса и Енгелса, а нарочито на основу *Капитала* у коме је Маркс доказао да су основне правне категорије, па међу њима и појам субјекта, економске „маске“ робних произвођача и робног промета, — да је тај интерес увек економски. С једне стране, он се увек може изразити као економска вредност, а с друге стране, појам субјекта имовинског права, као уосталом и цео систем имовинског права, нужна је појава у робној привреди.

Да ли се и наведена субјективна имовинска права у оквиру друштвене својине могу подвести под ову дефиницију. Несумњиво, и право коришћења привредних организација, како смо га горе описали, јесте један законом заштићени интерес предузећа као правног лица при присвајању предмета друштвене својине. Пошто, дакле, предузеће има свој посебан интерес при присвајању тих предмета, мора се признати право коришћења као посебно субјективно право. Разуме се, пошто су ти предмети истовремено у друштвеној својини, предузеће је истовремено и представник друштва (представник не у имовинско-правнотехничком смислу) при коришћењу предмета у друштвеној својини. У том смислу је предузеће носилац и општег друштвеног интереса. Но несумњиво је (читава низ законских и других друштвено-нормативних мера то потврђује) да

предузеће има и свој посебан интерес при том присвајању, интерес који се често сукобљава са општим друштвеним интересом, али који истовремено може бити средство за подстицање повећања производње (према томе, у крајњој линији, и тај интерес користи друштву). Правни израз тог посебног интереса је управо право коришћења као субјективно имовинско право.

Као што предузеће као ужи колектив има свој посебан интерес с обзиром на друштво као целину, тако неки други колективи, као, на пример, скуп станара станбене зграде у друштвеној својини, представљен кроз станбену зграду као правно лице, може имати свој посебан интерес при присвајању станбене зграде као предмета друштвене својине. Специјално право коришћења станбене зграде као правног лица израз је тог посебног интереса. Исти је случај са другим субјективним правима у оквиру друштвене својине које смо раније навели.

Разуме се, кад кажемо да неки ужи колектив има посебан интерес с обзиром на друштво као целину, не мора увек тај интерес да се изражава у виду субјективног права. На пример, нека већа или мања политичко-територијална јединица може имати неки посебан локалистички интерес, но сукоб који настаје из тог посебног интереса по правилу ће се разрешавати путем јавноправних или других друштвених норми а не признавањем субјективног имовинског права. Посебни интереси ужих колектива добијају облик субјективних имовинских права само ако су они укоренењени у робним односима наше привреде.

На повезаност робне привреде са имовинским правом уопште и субјективним имовинским правима напосе нећемо улазити у оквиру овог чланка. О томе смо много расправљали у неким другим радовима. Навешћемо само то да горња околност намеће не само постојање посебних субјективних имовинских права тих колектива него и њихов грађанско-правни субјективитет. Они су правна лица имовинског права у мери у којој учествују у робном промету наше привреде. С друге стране, пошто у нашем друштву поред робне привреде постоји и планска привреда (управо као израз социјалистичких, свесно регулисаних привредних односа), ти колективи, тзв. друштвена правна лица, нису само носиоци робне привреде и нису само грађанскоправна лица већ истовремено и другачије правне организације, на пример, самоуправне организације, јавне службе, административноправни или административни органи.

Но околност што су ти колективи *правна лица* имовинског права намеће један дедуктиван, иако са формалноправне стране не мање убедљив доказ да је право коришћења тих колектива субјективно имовинско право. Свако правно лице мора имати своју имовину јер се правно лице без имовине не може замислити. У имовини, скупу субјективних права одређеног субјекта, морамо разликовати апсолутна, а пре свега стварна права која изражавају статику присвајања робе, и облигациона, релативна права кроз која се изражава динамика, промет робе — пренос апсолутних права. У имовини субјекта класичног имовинског права основно стварно, апсолутно право је приватна, грађанскоправна својина. У имовини наших друштвених правних лица, која као носиоци робног промета

присвајају предмете у друштвеној својини, то основно стварно право је право коришћења. Оно се у правном промету понаша као грађанскоправна својина, преноси се и заштићује на сличан начин. Зато су разни облици права коришћења друштвених правних лица грађанскоправни израз друштвене својине. — Ми смо овај аргумент изнели још 1948 (6), када су привредне организације имале тзв. право управљања као основно стварно право у њиховој имовини, али када је њихов правни субјективитет био веома ограничен, а њихова имовинска маса сужена. Али данас је правни субјективитет тих колектива а нарочито привредних организација, широк и реалан. Самосталност њихове имовине и имовинске масе потврђује и чл. 11 Закона о средствима по коме: „Привредна организација одговара свим средствима за своје обавезе, ако законом није друкчије одређено”. А то значи да привредна организација одговара свим средствима која не присвајају, на основу јавноправне компоненте друштвене својине, друге друштвене организације као носиоци друштвене својине.

4. — Несумњиво је, дакле, да у оквиру друштвене својине, или још прецизније речено, на предметима у друштвеној својини постоје разна субјективна имовинска или грађанска права. Наиме, да су ти предмети у друштвеној својини такође је несумњиво. По чл. 4 Закона о средствима: „Средства привредних организација стечена по било ком основу су у друштвеној својини”. Сличне одредбе имају и други прописи, на пример, прописи у вези са друштвеном својином на станбеним и пословним зградама. Но у вези с том чињеницом поставља се питање каква је веза тих појединих субјективних права са друштвеном својином као целином.

Да бисмо одговорили на то питање, морамо превазићи догматику буржоаског права, а нарочито класичног буржоаског грађанског права. Класично римско и буржоаско право не знају за другу врсту својине осим апсолутне, искључиве и свеобухватне. Због тога су буржоаски теоретичари, нарочито старији, надојени учењима школе природног права, сматрали категорије грађанског права вечним, апсолутним, те нису ни замишљали другу својину осим буржоаске приватне својине. Чак ни јавноправну својину на јавним добрима која је у пракси постојала и у ери либералне буржоазije нису признавали својином.

Но ако се превазиђу оквири буржоаског права и ако се својина посматра као историјска појава, видеће се да апсолутна приватна својина постоји само у римском и класичном буржоаском праву. Само у тим системима постоји једна јединствена, недељива и свеобухватна својина као правни израз непосредног присвајања ствари, а остали правни облици присвајања ствари, делимично присвајање ствари, на пример, у виду плодуживања, службености, залогe и закупа (на пример, енфитеуза у римском праву, закуп на непокретностима у неким савременим правима) сматрали су се правима изведеним из својине, *iura in re aliena*, ограничењима својине. Али, имамо чак и систем буржоаског права (који додуше не изражава тако доследно буржоаске правне односе као класично бур-

(6) У чланку Појам имовине у грађанском праву, „Архив“, бр. 4/1948, па касније у реферату Право управљања на III интерфакултетској конференцији у Београду 1949, затим у уџбенику Стварно право, 1949, с. 100 и сл.

жоаско право, настало на бази римског права, и које се формално надовезује за средњовековно феудално право) који не познаје систем јединствене и недељиве својине (нарочито у погледу непокретности): то је систем англо-америчког права. Ту је и службеност и плодоуживање (*life estate*) самостално својинско право а не „ограничење” неке опште својине. Други историјски системи, у којима преовлађује колективна својина, не познају само једну општу, свеобухватну својину, него *више својина*, више својинских права. Чак су на истом предмету могуће разне својине, тј. више права са *разном садржином* (за разлику од сусвојине римског и класичног буржоаског права где исто, неподељено право са истоврсним овлашћењима има више титулара). Пандектисти су овај случај у феудалном друштву, посматрајући га кроз призму неподељене, апсолутне римске својине, и као њену антитезу, назвали подељеном својином. Међутим, да су се правне појаве у феудализму посматрале саме за себе, без категорија римског права, место подељене својине могло би се говорити о разним самосталним својинским правима.

Да ли је у нас друштвена својина подељена, нарочито ако се посматра кроз свој грађанскоправни израз. Већина наших правника ће негативно одговорити на то питање из више разлога. Први је разлог што код нас свакако још постоји идејни утицај совјетског права раније фазе у којој се „социјалистичка државна својина” никако није смелата подељеном. Друго, још је јак утицај римског права по коме на једном предмету може да постоји само једна јединствена својина. Најзад, у речи „подељена” својина неки виде идентификацију наше друштвене својине са феудалном (иако сваком марксисти мора бити јасно да нови производни односи у социјализму стварају и садржински нову својину). Но, без обзира како ћемо назвати ту појаву неспорна је чињеница да ми у оквиру друштвене својине имамо: *право, више субјективних имовинских права*, а друго, понекад *на истом предмету* у друштвеној својини (на пример, на станбеној згради, земљишту, средству предузећа) постоје *више само сталних субјективних права са разноврсном садржином*.

Једно је дакле извесно: у нас нема једног јединственог грађанскоправног израза друштвене својине већ се она у грађанском, имовинском праву изражава кроз разна права. Ми смо нека од тих права навели. Али морамо рећи да ни наведена права немају исту садржину већ се њихова садржина мења с обзиром на њихов објект. На пример, наведено право коришћења привредних организација има различиту садржину с обзиром на ограничења слободе коришћења и располагања према томе да ли се односи на основно средство, обртно средство, или средство заједничке потрошње. Тако право коришћења на обртном средству садржи већу слободу коришћења и располагања него право коришћења на основном средству или средству заједничке потрошње.

Из тога, даље, следи да друштвена својина, као целина, никако није једно јединствено, неподељено право као, на пример, римска или класична буржоаска приватна својина. Насупрот томе, она је једно комплексно, „збирно” право, збир разноврсних и различитих субјективних права. А јединство свих тих различитих и самосталних субјективних права кроз

друштвену својину чини околност што су предмети, објекти свих тих права у друштвеној својини, што их присваја цело друштво. То општије присвајање од стране друштва као целине, међутим, обавља се кроз јавноправну компоненту друштвене својине, као што смо то горе изнели.

5. — Ми смо овај рад ограничили само на грађанскоправни израз друштвене својине. Ипак ћемо бар додирнути питање ко је носилац, титулар јавноправне компоненте друштвене својине. Чисто економски, ово питање је јасно: носилац својине је онај који предмете својина најнепосредније присваја. Видели смо и то да се то присвајање у грађанском праву појављује у облику субјективног права. Но кад је реч о јавноправним формама присвајања, ствар се компликује. Извесно је, на пример, да федерација, република, општина или друга друштвена организација присвајају извешан део друштвених средстава кроз разне „инструменте“, „камате“ и доприносе. Но, у тим случајевима није реч о субјективним имовинским правима. Овде се присвајање тих доприноса обавља путем јавноправних установа. Такође се не може говорити о субјективном имовинском праву кад је реч о присвајању јавних добара која су такође у друштвеној својини (јер се она такође присвајају, чак су понекад од огромног значаја за економију), као, на пример, пловне реке, јавни путеви, тргови, улице, јавни паркови, јавни споменици, објекти народне одбране, итд. На пример, јавни парк одржава општина, она има права да прописује начин коришћења парка. Она „управља“ парком (овде реч „управљење“ има потпуно административноправни смисао). Ко има субјективно право на парку: јавност која га користи или општина која управља парком. Субјективно право у грађанскоправном смислу нема ни једно ни друго. Над парком нико нема слободу коришћења и располагања у имовинскоправном смислу. Он се користи по унапред одређеном административном режиму. Чак иако неко лице има право да користи неко јавно добро у већој мери него друга лица, на пример, неки службеник аутомобил у друштвеној својини, професор кабинет у школи, итд., том лицу се признаје посебно право да ту ствар користи, али ни то никако није субјективно имовинско право, то није горе наведено право коришћења у имовинскоправном смислу. (Наиме неки наши законски текстови и у оваквим случајевима говоре о „праву коришћења“, рецимо чл. 5 Закона о заштити споменика културе од 29 априла 1959, по коме „право коришћења споменика културе у друштвеној својини [...] припада општини [...].“ Овде свакако није реч о имовинском праву коришћења.)

Док је грађанскоправни израз друштвене својине, који се појављује у виду субјективног права, по својој садржини и форми већ позната појава, јавноправни израз друштвене својине је често нова појава. Док је грађанскоправна компонента остатак и израз робних односа, нови социјалистички односи који се огледају у друштвеној својини, изражавају се путем јавноправне компоненте. Иако и за ту компоненту друштвене својине можемо применити многе од досадашњих појмова јавног, нарочито административног права (рецимо у погледу јавних добара), многе појаве у тој области треба објаснити на нов начин. Тако, на пример, кроз призмину друштвене својине треба објаснити неке особености правног субјек-

тибитета јавних служби, својинске односе поводом новог система расподеле дохотка у неким облицима јавне управе, режим предмета друштвене својине који су досада били сматрани јавним добрима а сада истовремено постају основна средства одређених привредних предузећа (рецимо, јавни путеви у вези са Законом о јавним путевима од 12 јула 1961), итд. Но једна је ствар извесна: и они предмети и вредности у друштвеној својини који се присвајају путем јавних политичких права, који су дакле у области јавноправне компоненте друштвене својине, имају свога носиоца, онога који те предмете и вредности присваја. Ако и буде одумрла правна принуда поводом тог присвајања, ако и буде одумрло право својине, неће одумрети својина као економска категорија јер су својина и рад основне категорије друштва без које се људско друштво не може замислити. Како каже Маркс у *Комунистичком манифесту* (7): „Оно што чини одлику комунизма није укидање својине уопште, већ укидање буржоаске својине”.

Андреја Гамс

ЗБОР БИРАЧА И КОМУНА

Да би комуна као „основна политичко-територијална организација самоуправљања радног народа” и као „основна друштвено-економска заједница становништва њеног подручја” (1) остварила постављене циљеве, неопходно је да и све оне институције на које се комуна при томе ослања одговарају улози и месту који су им у нашем самоуправном систему друштвено одређени.

Досадашњим правним прописима предвиђене су као најважније две такве институције: збор бирача и локални референдум, поред, разуме се, савета грађана, разних комисија и одбора, одборничких група и других форума. — Преко зборов бирача, због тесне везе између народних одбора и грађана који посредством свог бирачког права и дају одборнике у народне одборе, треба да се обезбеди неопходна контрола народа над радом тих одбора и при доношењу њихових одлука, као и при решавању разних важних проблема од општег значаја. Другим речима, народни одбори, уз конкретне предлоге, иницијативу, подршку и контролу зборов бирача, треба да су „извршиоци воље народа” (2), његов инструмент на широком плану изградње социјализма у нашој земљи, подизању животног стандарда и културног нивоа народа потпуно демократским средствима без елемента политичког подређивања и бирократског односа према грађанима. Зато су народни одбори обавезни да повремено „полажу рачуна” о свом раду зборовима бирача, да их сазивају кад год сматрају за „потребно и корисно да збор бирача претреса неко питање из његове надлежности [...] или кад мора да реши неко питање, а прописима је одређено да

(7) *Изабрана дела*, 1949, т. I, с. 28.

(1) Из Програма Савеза комуниста Југославије, Београд, 1958, *Култура*, с. 177.

(2) Милош Минић: О даљем развијању демократизма народних одбора, „*Црвена застава*”, бр. 2/48, с. 23.